

Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра дошкільної освіти

Пояснювальна записка

до магістерської роботи

«Розвиток самостійності у дітей середнього дошкільного віку в процесі самообслуговування за допомогою вправ Життєвої практики М.Монтессорі»

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
Групи м 24 ДО-з
Спеціальність: 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійна програма:
Дошкільна освіта
Катерина РУДЕНКО

Керівник: ст..викладач кафедри
дошкільної освіти
Наталя ГРИГОР'ЄВА

Рецензент: к.п.н., доцент кафедри
дошкільної освіти
Надія КОТ

Запоріжжя, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Проблема розвитку самостійності у дітей дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі.....	7
1.2. Розвиток самостійності у дітей середнього дошкільного віку в трудовій діяльності	15
1.3. Можливості методу М. Монтесорі для розвитку самостійності у дітей середнього дошкільного віку	19
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ВПРАВ ЖИТТЄВОЇ ПРАКТИКИ.....	36
2.1. Визначення рівня розвитку самостійності у дітей середнього дошкільного віку	36
2.2. Педагогічні умови розвитку самостійності у дітей середнього дошкільного віку засобами педагогіки М.Монтесорі	48
2.3. Результати прикінцевого етапу експерименту	50
Висновки до другого розділу	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність. Дошкільний вік є важливим періодом для розвитку дитини як в психологічному, так і в фізичному плані. Це період інтенсивного зростання і формування базових якостей особистості, однією з яких є самостійність. У Державному стандарті дошкільної освіти України (Базовому компоненті) прописано, що однією із цілей, які стоять перед педагогами дошкільних закладів, є розвиток базових якостей особистості. Своєчасно розпочатий процес формування самостійності дозволить дитині краще адаптуватися в соціумі, що є головним завданням цього вікового періоду.

В рамках гуманізації дошкільної освіти передбачено реалізацію принципу дитиноцентризму – сприйняття зростаючої особистості як цінності. Сьогодні на часі самодостатня особистість, що цінує себе та оточуючих, впевнена у своїх можливостях, здатна реалізувати власний потенціал, задовольняти свої основні потреби, жити повноцінним життям, самостійно діяти, здійснювати вільні вибори, визначатися зі своїми пріоритетами, приймати незалежні (відповідно до віку) рішення, відповідати за їх наслідки, орієнтуватися в новому середовищі, пристосовуватися до нових умов життя, відстоювати власні інтереси тощо.

Проблема становлення особистості та генезис її самостійності у психологічних дослідженнях розглядається в різних аспектах, а саме: розвиток особистості в онтогенезі та особливості структурування її компонентів (О.Г.Ковальов, А.В.Петровський, Д.Й.Фельдштейн та ін.); становлення самосвідомості, елементарного образу-Я як умови формування самостійності, суб'єктності як прояву активності особистості на різних етапах онтогенезу (В.В.Зеньковський, Є.І.Ісаєв, В.І.Слободчиков); становлення рефлексивних рис самосвідомості як ядра особистості (М.Г. Єлагіна, Н.І. Непомняща, А.І. Сілвестру, Р.Б. Стеркіна), специфіка формування у дитини раннього й дошкільного віку прагнення до самостійності, характеру її виявів, спрямованості та ступенів розвитку

(Н.М. Аксаріна, Л.І. Божович, Л.А. Венгер, В.К. Котирло, В.У. Кузьменко, Я.З. Неверович, Н. Ньюкомб, Є.В. Суботський). В педагогічних джерелах проблема розглядається у контексті освітнього простору дошкільного навчального закладу (К. Крутій), формування самостійності у дітей середнього дошкільного віку в трудовій діяльності (Л. Кашпірська), проведення тренінгів щодо особливостей організації самостійної діяльності дітей дошкільного віку (Г. Сартан), специфіка самостійності дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу (В. Шульга).

Науковий аналіз результатів досліджень вчених у галузі дитячої психології та дошкільної педагогіки засвідчує, що проблема становлення самостійності дітей залишається однією з найменш розроблених. Вона висвітлювалася здебільшого у теоретичних працях відомих фахівців з проблеми активності або в контексті вивчення інших психологічних феноменів. Потребує уточнення зміст і структура самостійності дитини дошкільного віку, особливості прояву цієї якості в різних видах та умовах діяльності, специфіка активних форм поведінки представників різної статі й психологічні механізми та педагогічні умови ефективного виховання самостійності дітей в умовах сім'ї та ЗДО.

Звернення до філософських та педагогічних ідей М.Монтессорі, обумовив вибір засобів, за допомогою яких видається можливим розробити систему роботи для впровадження в освітній процес дошкільних закладів з метою розвитку самостійності у дітей дошкільного віку, зокрема у самообслуговуванні.

Отже, соціальна значущість проблеми та відсутність методичних рекомендацій з розвитку самостійності дітей дошкільного віку обумовили вибір теми дослідження – **«Розвиток самостійності у дітей середнього дошкільного віку за допомогою вправ Життєвої практики М.Монтессорі в процесі самообслуговування».**

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі педагогічної літератури з даної проблеми та експериментальній розробці системи роботи з

розвитку самостійності у дітей середнього дошкільного віку в процесі самообслуговування. Для досягнення мети визначено такі **завдання дослідження**:

- визначити критерії, показники і рівні сформованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку в процесі самообслуговування;
- проаналізувати та виокремити засоби в педагогіці М.Монтессорі, які сприятимуть формуванню самостійності у дітей середнього дошкільного віку в процесі самообслуговування;
- дібрати необхідний діагностичний інструментарій для визначення рівня розвитку самостійності у дітей середнього дошкільного віку;
- обґрунтувати педагогічні умови, розробити та апробувати методикку оптимізації розвитку самостійності у дітей середнього дошкільного віку.

В основу дослідження покладено **гіпотезу** про те, що самостійність як інтегративна якість особистості дитини дошкільного віку має свою специфіку, залежить від системи вимог дорослих в умовах виховного середовища і досягає високого рівня розвитку якщо:

- створити відповідні педагогічні умови (розвивальне середовище, дидактичні матеріали);
- змінити позицію педагога відповідно до філософії М.Монтессорі (гуманізм, індивідуальний підхід, слідування за інтересами та потребами дітей);
- надати дітям свободу;
- розробити систему взаємодії педагогів дошкільних закладів і батьків з метою розвитку самостійності у дітей.

Об'єкт дослідження – процес розвитку самостійності у дітей дошкільного віку в процесі самообслуговування.

Предмет дослідження – особливості та педагогічні умови виховання самостійності у дітей середнього дошкільного віку в процесі самообслуговування з використанням педагогіки М.Монтессорі.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження було використано комплекс методів: теоретичних: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення; емпіричних: спостереження, бесіда, анкетування, опитування, констатувальний та формувальний експерименти; методи кількісного аналізу отриманих даних; методи математичної статистики.

Теоретична значущість дослідження полягає у визначенні педагогічних умов розвитку самостійності у дітей середнього дошкільного віку в процесі самообслуговування.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та використанні діагностичних методів для визначення рівня самостійності дитини середнього дошкільного віку в процесі самообслуговування; впровадженні в педагогічну практику дошкільних закладів системи формування самостійної поведінки у самообслуговуванні.

Структура магістерської роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг магістерської роботи складає 91 сторінка. Магістерська містить 10 таблиць, 4 діаграми. Список використаних джерел складає 124 найменування.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного експериментального дослідження щодо формування самостійності у дітей середнього дошкільного віку в самообслуговуванні ми дійшли таких висновків:

1. Питанню розвитку самостійності у дітей дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі приділено багато уваги. Науковці по-різному дають визначення поняття «самостійність», відповідно до цього по-різному визначаються її критерії та показники. Педагоги і психологи по-різному визначають вік дітей, коли саме починає формуватися ця якість особистості : ранній, дошкільний, шкільний. Проте, починаючи з раннього дитинства, малюки прагнуть бути самостійними. Демонстрацією цього факту є «криза трьох років». Спочатку діти наслідують діяльність дорослих, виконують дії разом із ним, а потім починають діяти самостійно.

2. Кожний вид діяльності в певній мірі сприяє розвитку дитячої самостійності. Для її формування у самообслуговуванні найбільш продуктивним, на нашу думку, є трудова діяльність: догляд за власним взуттям і одягом, дотримання культурно-гігієнічних навичок, уміння прибрати після себе, приготувати їжу.

3. У дослідженні ми розглянули основні педагогічні ідеї та філософські принципи М.Монтессорі та обґрунтували можливості їх використання у роботі з дітьми середнього дошкільного віку саме для розвитку самостійності. Окремо визначили вправи Життєвої практики, як осередок розвивального середовища та дидактичні матеріали в ньому як головну умову розвитку самостійності у вихованців. Важливу роль при цьому мала ще одна педагогічна умова – надання дітям свободи у діях, але при певному обмеженні – правилах. Значення мала і позиція педагога (ще одна умова, яку ми назвали) – супровідник і помічник дітей, а не керівник і диктатор. Педагог в класі Монтессорі відгукується на звернення дитини «Допоможи мені зробити це самому» і має багато зусиль витратити на

спостереження за дитиною. Всі спостереження фіксуються і аналізуються з метою визначити подальшу індивідуальну траєкторію розвитку дитини. Повага до дитини, гуманне ставлення, інтелектуальний спокій – риси, які відрізняють його від традиційного вихователя. Тому в процесі нашого дослідження педагогам було запропоновано дотримуватися філософських принципів монтессорі-педагогіки.

4. Ми розробили критерії вихованості самостійності: емоційний, мотиваційний, вольовий, діяльнісний, показники і визначили рівні вихованості самостійності у дітей середнього дошкільного віку (високий, середній, низький). Для проведення діагностики дібрали відповідні методики: Н.Веракси «Рівень самостійності у самообслуговуванні» (адаптована); анкетування батьків «Чи самостійна ваша дитина у самообслуговуванні?» та опитування дітей в ході індивідуальної бесіди. Результати констатувального етапу експерименту показали, що до високого рівня віднесли 1 дитину, до середнього – 13, до низького – 10.

5. На формувальному етапі експерименту робота проводилась у трьох напрямках – з педагогами, батьками і дітьми. Запропонована система роботи і методичні рекомендації були основними, на чому будувалась робота вихователів дошкільного закладу з метою розвитку самостійності у дітей. Батьки вихованців також були залучені до цієї проблеми і стали активними учасниками освітнього процесу на період проведення експерименту. Для дітей був об лаштований осередок Життєва практика у груповому розвивальному просторі та наданий дидактичний матеріал.

6. В результаті контрольного експерименту нами були отримані такі дані: до високого рівня сформованості самостійності віднесли 13 дітей, до середнього – 11. Отже, можна зробити висновок, що на прикінцевий етап експерименту показав позитивну динаміку, а значить, запропонована система роботи, методичні рекомендації і педагогічні умови сприяли покращанню рівня сформованості самостійності у самообслуговуванні дітей середнього дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко О. Уроки самостійності: формування навичок практичного життя за методикою М. Монтесорі. *Дошкільне виховання*. 2017. № 10. С. 23–25.
2. Артемова Л. Самостійність – потреба, вибір і право дитини. *Дошкільне виховання*. 2021. №10. С.3-7.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). Дата оновлення: 12.01.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (дата звернення: 21.07.2023).
4. Безсонова О. Свобода самовизначення, або Формуємо успішну особистість на етапі дошкільного дитинства. *Вихователь-методист дошкільного закладу* : електрон. журнал. 2018. № 3. URL: <https://emetodyst.m CFR.ua/629802>
5. Беленька Г. Здатні малята про себе подбати. Поради батькам щодо формування навичок самообслуговування. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 20-21.
6. Беленька Г. Чому діти не хочуть виконувати трудові доручення? *Вихователь-методист дошкільного закладу* : електрон. журнал. 2018. № 11. URL: <https://emetodyst.m CFR.ua/685863>.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : підр. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
8. Бикова А. Самостійна дитина, або Як стати «лінивою мамою». Київ : Форс Україна, 2019. 272с.
9. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2017. 256 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/Bilan_Programa_Ukrdoshkillja_2017.pdf. (дата звернення: 15.01.2023).

10. Богуш А. М., Грама Н. Г., Лучан Н. І. Розвиток особистості дитини дошкільного віку у різних видах діяльності. Одеса : Вид. Букаєв В. В., 2013. 236 с.
11. Бондар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2009. 252 с.
12. Вакуленко Т. Як стати Монтесорі-педагогом в Україні. *Дошкільне виховання*. 2014. №8. С. 35-36.
13. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: метод. посіб. / Г. Беленька та ін. ; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.
14. Вісник Монтесорі. Ювілейний випуск / упоряд. В. З. Горюнова, Т. П. Михальчук, Н. В. Прибильська; за заг. ред. Б. М. Жебровського. Київ, 2007. 169 с.
15. Гавриш Н. Середовищна модель – панацея? Ламаємо стереотипи. *Вихователь-методист дошкільного закладу* : електрон. журнал. 2019. № 5. URL: <https://emetodyst.m CFR.ua/729164>.
16. Гавриш Н. В., Лінник О. О., Губанова Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.
17. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія. Київ : РВА «Дніпро-VAL», 2010. 622 с.
18. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
19. Григор'єва Н. А. Актуальність виховання самостійності у дітей дошкільного віку засобами педагогіки М. Монтесорі. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти*: матеріали III Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської (м. Рівне, 22 жовтня 2020 р.). Рівне, 2020. С. 36–38.

20. Григор'єва Н. А. Актуальність педагогічної системи М. Монтесорі у світлі виховання самостійності в дітей дошкільного віку. *Сучасне докільля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку* : матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ніжин, 23 жовтня 2020 р.). Ніжин, 2020. С. 156–159.
21. Григор'єва Н. А. Використання педагогічних ідей М. Монтесорі в організації розвивального середовища в закладі дошкільної освіти. *Актуальні проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти: проблеми, досвід, інновації*: програма II всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнародною участю (м. Глухів, 21-22 жовтня 2021 року). Глухів, 2021. С. 255-259.
22. Григор'єва Н. А. Використання педагогічної технології М. Монтесорі в процесі соціалізації дітей дошкільного віку. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти*: матеріали III всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м.Бердянськ, 27-28 жовтня 2021 р.). Бердянськ : БДПУ, 2021. С. 252-256.
23. Григор'єва Н., Улюкаєва І. Вітчизняна історіографія педагогічної спадщини Марії Монтесорі. *Професійна компетентність фахівців дошкільної освіти: сучасні вектори формування*: монографія / за ред. І. Г. Улюкаєвої. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2021. С. 266-277.
24. Григор'єва Н.А. Ідеї М. Монтесорі щодо ролі і функцій педагога закладу дошкільної освіти та їх використання в умовах реформування вітчизняної дошкільної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*: зб. наук. праць / за ред. С. В. Совгіри. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2021. Вип. 1(5). С. 79-85.
25. Григор'єва Н. А. Інклюзивний потенціал Монтесорі-педагогіки в дошкільній освіті. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи* : зб. наук. праць. В 2-х ч. / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир : ФОП Левковець, 2022. Ч.1. С. 225-228.

- 26.** Григор'єва Н. А. Монтессорі-педагогіка в контексті сучасного вітчизняного дошкілля: актуальність і перспективність. *Тенденції розвитку дошкільної освіти: молодь і наука: тези доповіді II всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти, аспірантів, молодих вчених (з міжнародною участю).* (м. Київ, 16 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 102-104.
- 27.** Григор'єва Н. А. Особливості сучасного дитинства та їх вплив на розвиток дитини. *Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації* : матеріали V всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (м.Луцьк, 26 вересня 2022 р.). Луцьк, 2022. С. 63-66.
- 28.** Григор'єва Н. А. Передумови створення концепції космічного виховання в педагогічній системі М.Монтессорі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету.* Серія: Педагогічні науки. Бердянськ: БДПУ, 2022. Вип. 2. С. 81-90.
- 29.** Григор'єва Н. А. Теоретичні засади проблеми виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету.* Серія : Педагогічні науки. Бердянськ: БДПУ, 2021. Вип.1. С. 109-119.
- 30.** Григор'єва Н. А. Як допомогти дитині стати самостійною, або Опануємо методика Марії Монтессорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2021. №11. С.20-26.
- 31.** Григор'єва Н. А. Як розвивати самостійність дитини вдома за методикою Марії Монтессорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2021. №12. С.48-53.
- 32.** Григор'єва Н. А. Проблема формування педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності в дітей дошкільного віку. *«SWorldJournal».* 2022. Верес. (№ 15). С. 35-39.
- 33.** Грядовкіна Ж. Адаптація малюків і батьків до дитячого садка : досвід Монтессорі-педагогів. *Палітра педагога.* 2015 № 5. С. 10–13.

- 34.** Грядовкіна Ж. Методика Марії Монтессорі в освітньому процесі дошкільного закладу. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. №8. С.15-20.
- 35.** Грядовкіна Ж. Співпраця дошкільного закладу і сім'ї за системою Монтессорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. №3. С.16-19.
- 36.** Грядовкіна Ж., Решетняк О. Через дію до пізнання. Монтессорі-підхід до організації предметно-маніпулятивної діяльності малюків. *Дошкільне виховання*. 2016. № 1. С. 15–19.
- 37.** Гуріна З. В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 21 с.
- 38.** Гуріна З. В. Розвиток самостійності як базової характеристики підростаючої особистості дитини. *Проблеми сучасної психології*. Київ, 2010. Вип. 9. С. 65–74.
- 39.** Денисюк О. Роль сім'ї у розвитку самостійності дітей раннього віку. Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Науково-теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 14. С. 63-66.
- 40.** Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження : навч.-метод. посіб. / упоряд. : О. Г. Косенчук., І. М. Новик, О. А. Венгловська, Л. В. Куземко. Харків: Ранок, 2021. 240 с.
- 41.** Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. В. О. Огнев'юк; авт.; наук. ред. Г. В. Бєленька. Київ : Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2020. 440 с.
- 42.** Дичківська І. М. Індивідуальне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині М. Монтессорі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Одеса, 1996. 24 с.
- 43.** Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. 3-є вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.

44. Дичківська І. М. Педагогіка М. Монтессорі: виклики сучасності : монографія. Рівне: Волинські обереги, 2016. 384с.
45. Дичківська І. М., Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.
46. Дудник Н. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Гірська школа українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2018. № 19. С. 118-122.
47. Дудник Н. Педагогічні ідеї Марії Монтессорі. *Людинознавчі студії*. Серія : Педагогіка, 2017. Вип. 27. С. 29-38.
48. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання: курс лекцій. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. 208 с.
49. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
50. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
51. Жебровський Б. Марія Монтессорі і українська освіта ХХ-ХХІ століття. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 8. С.4-9.
52. Жебровский Б. Марія Монтессорі і українська освіта ХХ–ХХІ століття. Вісник Монтессорі. Ювілейний випуск / упоряд. В. Горюнова та ін.; за заг. ред. Б. Жебровського. Всеукраїнська асоціація Монтессорі-вчителів. Київ, 2007. С. 3-9.
53. Завгородня Т. Теорія і практика навчання в контексті освітніх систем європейських держав 30-х років ХХ століття. Вісник Прикарпатського університету: педагогіка. Івано-Франківськ, 1999. Вип. 2. С. 70-76.
54. Зайченко І. В. Історія педагогіки : навч. посіб. у 2 кн. Київ: ВД «Слово», 2010. Кн. 1 : Історія зарубіжної педагогіки. 624 с.
55. Іванюк Г.І. Актуальні ідеї Марії Монтессорі щодо розвитку особистості дитини дошкільного віку. *Молодий вчений*. Одеса, 2019. № 7 (71). С. 248-252.

- 56.** Ільченко А. М. Ідеї раннього розвитку і вільного виховання дітей з обмеженими розумовими можливостями у педагогічній спадщині М.Монтессорі: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2007. 196 с.
- 57.** Ільченко А. М. Філософські аспекти гуманістичної педагогіки Марії Монтессорі. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук. метод. зб. Київ : Науковий світ, 2006. Вип. 7. С. 27-30.
- 58.** Історія дошкільної педагогіки : хрестоматія / упоряд. З. Н. Борисова, В. З. Смаль. 2-ге вид., доп. Київ : Вища школа, 1990. 423 с.
- 59.** Калініченко Т. Філософські концепції вільного виховання особистості в українській педагогічній думці. Вісник Львівського університету. Педагогіка, 2006. Вип. 21. Ч. 1. С. 276-281.
- 60.** Калуська Л., Отрощенко М. Інновації в дошкіллі. Програми, технології, проекти, ідеї: посіб. на доп. дошк. працівникам. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 376 с.
- 61.** Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.
- 62.** Каньоса Н. Г. Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами : навч.-метод. посіб. / автор-упоряд. Н. Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : КПНУ, 2015. 121 с.
- 63.** Квас О. В. Розвиток ідей дитиноцентризму в педагогічній теорії та практиці (друга половина ХІХ ст. – перша половина ХХ ст.): автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2012. 32 с.
- 64.** Квас О. Ідеї дитиноцентризму у педагогічній спадщині Марії Монтессорі. *Молодь і ринок*. 2011. № 12. С. 44-47.
- 65.** Квас О. Педагогіка нового виховання як реформаторський рух на зламі ХІХ–ХХ ст. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол. Т. І. Суценок та ін. Запоріжжя, 2011. Вип. 18. С. 32-38.

66. Коляда Н. М. Ідеї педагогів-реформаторів кінця ХІХ – початку ХХ ст., як теоретичний фундамент дитячого руху. Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту. Психолого-педагогічні науки. Ніжин, 2009. № 4. С. 30-34.
67. Котирло Т. В., Щербина Д. В. Освіта і просвіта батьків, членів родин : практич. посіб. Київ : ШООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 219 с.
68. Кононко О. Л. Картина світу сучасного дошкільника. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 1. С. 10-18.
69. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2001. 37 с.
70. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) : монографія. Київ : Стилос, 2000. 336 с.
71. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
72. Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів / за ред. І. Г. Тараненко, Б. Ф. Мельниченко, Г. В. Степенко. Київ : ІСДО, 1995. 68 с.
73. Кравець В. П. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття : навч. посіб. для студ. пед. навч. заклаів. Тернопіль, 1996. 290 с.
74. Кравцова Т. О. Проблема вивчення дитини в реформаторській педагогіці кінця ХІХ – початку ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2008. 193 с.
75. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
76. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Запоріжжя, 2009. 317 с.
77. Крутій К. Педагогіка Марії Монтессорі : руйнуємо міфи. *Дошкільне виховання*. 2020. № 10. С.16-20.
78. Куліш Т. Наталія Лубенець про погляди Ф. Фребеля та М. Монтессорі на виховання дітей. *Шлях освіти*. 2007. № 2. С. 42-47.

- 79.** Кухар Р. Історичний нарис розвитку педагогіки Монтесорі у Польщі. *Вісник Львівського університету*. 2004. С.129-140.
- 80.** Кушнір В. М. Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януша Корчака у контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Умань, 2004. 20 с.
- 81.** Левківський М. В. Гуманістичні засади освіти й виховання. Ідея нового (М. Монтесорі, С. Френе). Історія педагогіки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид., переробл. та доп. Київ : Центр навч. л-ри, 2008. С.55-59.
- 82.** Лисенко Н.В., Кирста Н. Р. Педагогіка Марії Монтесорі. Педагогіка українського дошкілля : навч. посіб. У 2-х ч. Київ : Вища школа, 2006. Ч.1. С.113-135.
- 83.** Лісовець О. В. Виховання самостійності у дітей різної статі віком 5–7 років : монографія. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2022. 223 с.
- 84.** Лісовець О. В. Виховання самостійності як фактор успішного навчання дітей 6-7 річного віку. *Особливості формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. С. Д. Булавенко. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2018. 360 с.
- 85.** Лісовець О. В. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2022. 99с.
- 86.** Лісовець О. В. Генезис проблеми самостійності дітей дошкільного віку. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 24-25 лютого 2017 р.) Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2017. 168 с.
- 87.** Лісовець О. В. Дослідження ставлення батьків до виховання самостійності дитини. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Педагогіка, соціальна робота. Ужгород, 2022. Вип.1 (50). С.165-167.
- 88.** Лісовець О. В. Зміни у розвитку самостійності особистості упродовж дошкільного дитинства. *Scientia*. 2017. № 11. С. 119-125.

- 89.** Лісовець О. В. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 28-34.
- 90.** Лісовець О. В. Проблема виховання самостійності у дітей 5–7 років. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі*: зб. тез доповідей всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. мол. учених і студ. (Мукачєво, 27-28 жовтня 2016 р.). Мукачєво, 2016. С. 132-134.
- 91.** Лісовець О. Організаційно-педагогічні умови виховання самостійності дітей у закладі дошкільної освіти. *Scientia*. 2020. № 14. С. 41-49.
- 92.** Люблінська Г. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 1974. 355 с.
- 93.** Маршицька В. В. Психолого-педагогічні передумови виховання самостійності дитини старшого дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі. URL:
<http://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/673>
- 94.** Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти), 2021р. 59 с. URL:
<https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti>.
- 95.** Михальчук Т. Філософські аспекти педагогічної системи Марії Монтессорі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. №8. С.10-14.
- 96.** Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в «Будинках дитини». Історія дошкільної педагогіки : хрестоматія / упоряд. і авт. вступ. нарисів З. Н. Борисова, В. З. Смаль. Київ : Вища школа, 1990. С. 107–121.
- 97.** Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ: Академвидав, 2011. 376 с.

- 98.** Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 296 с.
- 99.** Піроженко Т. О. Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника : навч. посіб. / Т. О.Піроженко, С. О. Ладивір, Л. І. Соловйова та ін. Київ: Видавничий дім «Слово», 2016. 56 с.
- 100.** Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : наук.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 140 с. 177.
- 101.** Піроженко Т. О. Психолого-педагогічне просвітництво батьків дітей раннього та дошкільного віку. Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 19 листопада 2021 р. Вісник НАПН України, 2021. № 3(2). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/224>.
- 102.** Помазан О. Гострі речі в руках малечі. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 18-19.
- 103.** Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.
- 104.** Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. Дата оновлення 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-1> (дата звернення: 25.07. 2023).
- 105.** Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі : інструктивно-методичні рекомендації : Лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти №1.4/18-3082 від 26.07.10 р. URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/9091/> (дата звернення 26.07.2023)
- 106.** Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення 02.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 25.07.2023).
- 107.** Пряженцева Т. Монтессорі-заклад : досвід організації діяльності. *Дошкільне виховання*. 2014. №8. С.6-8.
- 108.** Розумне виховання сучасних дошкільнят : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 175 с.

- 109.** Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Слов'янськ, 2014. 243 с.
- 110.** Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. кер. акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
- 111.** Словник української мови: в 11 т. / ред. І. К. Білодід та ін.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 9. 1978. 920 с.
- 112.** Соломонюк С. Розвиток самостійності як інструменту досягнення бажаного. *Методична скарбничка вихователя*. 2015. №2. С. 45-48.
- 113.** Технологія саморозвитку (М.Монтессорі). Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. С.58-69.
- 114.** Тимошенко О. Розвивальне середовище за Монтессорі-системою. *Дошкільне виховання*. 2002. № 5. С.14-15.
- 115.** Удіна О. М. Проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Вип 6. Кн. 1. Київ, Житомир : ЖДУ, 2004. С. 145-151.
- 116.** Улюкаєва І.Г. Історія дошкільної педагогіки : підр. Київ : Слово, 2016. 424 с.
- 117.** Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
- 118.** Формування інноваційного простору дошкільної освіти : наук.- метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова; за ред. Є. Р. Чернишової. Київ, 2012. Ч. 1. 112 с.

- 119.** Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 272с.
- 120.** Чепіль М., Дудник Н. Педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 222 с.
- 121.** Шапаренко Х. А. Сучасні підходи до трудового виховання дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки.* 2014. Вип. 116. С. 238-243.
- 122.** Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Суми: Редакційно-видавничий відділ Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.
- 123.** Якименко С. І. Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтессорі : порівняльний аналіз : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 296 с.
- 124.** Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf>. (дата звернення 15.01.2023).